

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.32.20>

ПИТАННЯ ПРО КІЛЬКІСТЬ ПРАВ У ПЕВНІЙ СТАТТІ КОНВЕНЦІЇ – ДИДАКТИЧНИЙ ПРИЙОМ НАВЧАННЯ ЮРИСТІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Кравчук Олексій Олегович,
orcid.org/0000-0002-7844-2381

доктор юридичних наук, професор
(Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна)

суддя Вищого антикорупційного суду,
викладач Національної школи суддів
України

У статті розглядається дидактичний прийом у вигляді постановки студентам питання про кількість прав людини в певній статті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Таке питання може бути частиною організованої навчальної дискусії, брейн-шторму, дебатів тощо під час навчальних занять за різними статтями Конвенції – наприклад, за статтями 3, 5, 8. Метою цього педагогічного прийому є привернення уваги студентів до структури відповідної статті Конвенції та функціонального призначення його окремих норм. Наприклад на занятті за статтею 5 Конвенції може бути корисним задати студентам питання: скільки прав містить стаття 5, а саме її заголовок: «Право на свободу та особисту недоторканість»? Це може ініціювати в навчальній групі дискусію про те, чим відрізняється свобода від особистої недоторканості або чим вони є подібні. Врешті варто пояснити студентам, що ЄСПЛ не вбачає в цьому два різних права людини, а йдеться про одне право, на «свободу і особисту недоторканість». Питання про кількість прав людини, вміщених у тій чи іншій статті Конвенції, – є доволі вдалим дидактичним прийомом у навчанні юристів у сфері прав людини. Цей прийом відкриває ключ до розуміння низки ключових моментів у філософії права Конвенції і відповідній практиці ЄСПЛ, створює засади для розуміння того, що диференціація прав є підґрунтям до сформування практичних навичок кваліфікації практичних ситуацій як таких, щодо яких можуть виникати питання про наявність порушень тих чи інших положень Конвенції. Окрім наведеного, застосування цього прийому сприяє сформуванню в студентів знань про: наявність різних (часом доволі дискретних) елементів у певному передбаченому статтею Конвенції людському праві, частина з яких передбачена текстом Конвенції, а решта – прямо не прописана в тексті Конвенції, а вироблена практикою Суду; необхідність у важливих моментах звертатися до оригінального тексту конвенції або рішення ЄСПЛ мовою оригіналу.

Ключові слова: Конвенція про захист прав людини, ЄСПЛ, права людини, навчання юристів, юридична педагогіка.

**THE QUESTION OF THE NUMBER OF RIGHTS IN A CERTAIN ARTICLE
OF THE CONVENTION – A DIDACTIC METHOD OF TRAINING LAWYERS
IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS PROTECTION**

Kravchuk Oleksiy Olehovych,
orcid.org/0000-0002-7844-2381
Doctor hab. (Law), Professor
(National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»,
Kyiv, Ukraine)
Judge of High Anti Corruption Court,
Lecturer of National School of Judges
of Ukraine

This article considers a didactic method in the form of asking students the question of the quantity of human rights in a certain article of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Such a question can be part of an organized educational discussion, brainstorming, debate, etc., during lessons on various articles of the Convention – for example, on articles 3, 5, 8. The purpose of this pedagogical technique is to draw students' attention to the structure of the relevant article of the Convention and functional purpose of its particular rules. For example, at the lecture or training on Article 5 of the Convention, it may be useful to ask students the question: how many rights does Article 5, namely its title: "Right to liberty and security" contain? This can initiate a discussion in the study group about how freedom is different from security or how they are similar. Finally, it is worth explaining to students that the ECHR does not consider this as two different human rights, but rather one right, to "freedom and security". The question of the number of human rights contained in one or another article of the Convention is a rather successful didactic technique in the training of lawyers in the field of human rights. This technique opens the key to understanding a number of key points in the legal philosophy of the Convention and the corresponding practice of the ECHR, creates the basis for understanding that the differentiation of rights is the basis for the formation of practical skills for the qualification of practical situations as such, in relation to which questions may arise about the presence of certain violations of the Convention. In addition to the above, the use of this method contributes to the formation of students' knowledge about: the presence of various (sometimes quite discrete) elements in a certain human right provided for by an article of the Convention, part of which is provided for by the text of the Convention, and the rest is not directly prescribed in the text of the Convention, but developed by the practice of the Court; the need to refer to the original text of the convention or ECtHR decision in the original language in important moments.

Key words: Convention on the Protection of Human Rights, ECHR, human rights, training of lawyers, legal pedagogy.

Навчання у сфері захисту прав людини – перспективний напрям юридичної педагогіки. Важливу частину цього навчання становить право Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – Конвенція) і відповідна практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ або Суд) – міжнародного суду, утвореного в якості контрольного механізму цієї Конвенції.

Окреме чи спільне вивчення Конвенції та практики ЄСПЛ за цим міжнародним договором – сьогодні включене до навчальних планів багатьох українських університетів, широко використовується в післядипломній формальній і неформальній освіті. Питання поширення освіти з прав людини та різні аспекти її організації і дидактичних підходів у навчанні юристів розглядали в своїх роботах, зокрема, українські дослідники З. Височан, С. Заєць, О. Мурзіна, Т. Сироїд, Л. Фоміна, В. Шевчук, а також значна кількість іноземних учених [1–4].

Ця стаття присвячена своєрідній прикладній юридичній арифметиці – дидактичному прийому щодо постановки перед студентами питання про кількість прав людини, що містяться в тій чи іншій статті Конвенції. **Метою статті** є розробка рекомендацій щодо застосування згаданого дидактичного прийому. Стаття буде корисна викладачам як загальних курсів, присвячених вивченню прав людини та практики ЄСПЛ, так і спеціальних курсів, присвячених вивченню вузької проблематики (спеціальні курси з вивчення окремих людських прав, наприклад – свобода слова, свобода віросповідання) – як у межах університетів, так і поза ними.

З точки зору **методології дослідження** застосування розглядуваного дидактичного прийому ґрунтується на особистому досвіді автора як викладача та студента на різноманітних навчальних заходах (як університетська лекція чи практичне, семінарське заняття, так і тренінг, заходи з підвищення кваліфікації для практикуючих юристів). Під викладачем у статті розуміється особа, що проводить навчальний захід (наприклад, університетський професор або тренер на професійному заході), а під студентом – особа, що навчається на заході (звісно, що це може бути як особа, що навчається у вищому навчальному закладі, так і особа, що бере участь у професійному тренінгу чи семінарі як слухач). Успішність і важливість відповідного прийому оцінюється автором лише з позиції власного сприйняття, наукова оцінка його успішності або важливості не проводилася. Відзначимо також одразу, що автор цих строк не є прихильником різноманітних класифікацій і періодизацій, тому в цій статті не йдеться про класифікацію прав людини або їх каталог. Питання про кількість прав людини, зокрема, в певній статті Конвенції, – не є самоціллю чи способом побачити новизну шляхом нумерації існуючих закономірностей. Йдеться виключно про привернення уваги студентів до структури Конвенції і системи гарантованих нею прав людини.

При вивченні Конвенції, як правило, структурують навчальний курс за певними її статтями. Зазвичай, в окремих темах або окремих навчальних заходах вивчають основні статті – 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10; практика ЄСПЛ при вивченні цих прав також частіше систематизується за статтями Конвенції [5–7] (хоча іноді може систематизуватися за функціональними підходами – наприклад, складання заяви, вичерпання національних засобів, прийнятність, підходи Суду до оцінки справ, тлумачення Конвенції, виконання рішень [8] і т.д., або використовувати обидва підходи).

У випадках, коли йдеться про вивчення практики Суду за окремою статтею Конвенції, як правило, викладач звертає увагу студентів на структуру самої статті, а також на основні підходи Суду до розуміння цієї структури.

Нерідко на цьому вступному етапі може бути корисним задати студентам питання для роздумів: «Скільки прав людини, на Вашу думку, містить ця стаття?». Статті Конвенції є дуже різними – як за обсягом тексту, так і відповідно за кількістю включених до неї прав. **Метою цього педагогічного прийому** є привернення уваги студентів до структури відповідної статті Конвенції та функціонального призначення його окремих норм.

Задаючи таке питання, слід також виходити із задачі, яка стоїть перед викладачем при навчанні цієї конкретної статті Конвенції.

Дуже яскравим прикладом є постановка питання про статтю 5 Конвенції, яке може бути сформульована в якості питання для роздумів, брейн-шторму чи навіть питання для подальших дебатів: скільки прав містить стаття 5, а саме її заголовок: «Право на свободу та особисту недоторканість»? Це може ініціювати в навчальній групі дискусію про те, чим відрізняється свобода від особистої недоторканості або чим вони є подібні.

Доцільно при цьому звертати увагу студентів на оригінальні тексти Конвенції, зокрема, англійською мовою. Наприклад, заголовок ст. 5 англійською звучить так: «Right to to liberty and security» – в цьому випадку слово security здобуло в українському варіанті традиційний переклад «особиста недоторканість», однак, імовірно доречнішим був би переклад «безпека». Беручи до уваги, що в заголовку статті немає жодного слова, що могло би бути перекладеним як «особисте», тоді би стаття мала в перекладі назву: «Право на свободу та безпеку». В цьому контексті в студентів має виробитися розуміння щодо необхідності у важливих моментах звертатися до оригінального тексту конвенції або рішення ЄСПЛ мовою оригіналу (доречним буде також згадати, що сам Суд іноді аналізує розбіжності між англійським і французькими текстами).

Після обговорення варто пояснити студентам, що ЄСПЛ не вбачає в цьому два різних права людини, а йдеться про одне право, на «свободу і особисту недоторканість». Пояснення цього висновку завершує розуміння філософії ст. 5 Конвенції, після чого доречно перейти до вивчення її змісту та структури.

Так, надалі при вивченні практики Суду за статтею 5, залежно від глибини й задач навчального курсу, можна обговорити, що текст статті 5 містить ряд прав, які за практикою Суду розглядаються окремо від власне права на свободу і особисту недоторканість. Це право бути повідомленим про причини затримання зрозумілою мовою (5.2), право ініціювати судовий контроль за законністю затримання (5.4), право на відшкодування за неправомірне затримання (5.5). В цій частині навчального заходу доречно говорити про те, за якими напрямками Суд розглядає звернення за ст. 5 Конвенції, і кількість цих напрямів може мати значення не як певне число, а сприяти сформуванню в студентів розуміння про наявність різних (часом доволі дискретних) елементів у певному передбаченому статтею Конвенції людському праві.

Аналогічно цікавим може бути загальне питання про кількість людських прав, передбачених ст. 3 Конвенції. Тут доречна дискусія про те, що в практиці Суду існує розмежування поганого поводження на три категорії: катування, нелюдське і таке, що принижує гідність (тут вони перелічені за спаданням жорстокості), однак йдеться про одне право – на заборону поганого поводження (ill-treatment) всіх цих трьох категорій. Сформування розуміння цього перебуває у зв'язку з ключовою категорією, що має надалі бути засвоєною студентами, які вивчають ст. 3 Конвенції – питання мінімального рівня жорстокості (minimal level of severity), яке є відносним і залежить від обставин справи, а також того, що в окремих випадках Суд, установлюючи факт порушення ст. 3 Конвенції, може не визначати, якого саме рівня досягло відповідне погане поводження – чи було воно катуванням, чи нелюдським, чи таким, що принижує гідність.

Цікавим є комплекс прав, що містяться в ст. 8 Конвенції. На відміну від попередніх двох згаданих статей, у практиці за ст. 8 Суд розглядає кожне право окремо, і якщо задатись питанням про кількість прав людини в цій статті, можна з упевненістю сказати, що йдеться окремо про права на повагу до: (1) приватного життя, (2) сімейного життя, (3) житла, (4) кореспонденції. Для кращого розуміння філософії цієї статті Конвенції студентами варто акцентувати увагу на окреме розуміння й розмежування права на повагу до приватного життя і права на повагу до сімейного життя. При чому

кожне з цих прав в тлумаченні Суду є доволі широким, а право на повагу до приватного життя – є одним із найбільш широких за обсягом прав, саме з огляду на дуже широкий підхід Суду до категорії приватне життя.

Зрештою, в студентів має сформуватися розуміння про те, що питання про кількість прав людини в певній статті Конвенції означає систематизовану кількість напрямів судової практики ЄСПЛ у відповідному напрямі. Адже наприклад в одному випадку навіть сформульовані в тексті статті буквально як два різних права Суд розглядає як одне комплексне право, в іншому – він їх диференціює. При цьому студенти мають розуміти, що, як і належить прецедентному праву, судової практики ЄСПЛ є динамічною, розвивається, і згодом, в новій практиці можуть бути змінені підходи до кожного з прав і його ключових елементів.

Разом із розумінням систематизації напрямів судової практики ЄСПЛ за певними статтями, слід привертати увагу студентів до того, що Суд у певних випадках у межах одного конкретного права виробляє важливі напрями (аспекти), які потребують окремого вивчення, хоча й за текстом Конвенції не становлять окремих прав. Йдеться наприклад про те, що Суд в усталеній практиці нерідко виробляє ряд аспектів того чи іншого права, за якими систематизують його судову практику. Наприклад, право на безсторонній суд (*impartial tribunal*), право на суд, встановлений законом (*tribunal established by law*) – важливі складові єдиного права на справедливий судовий розгляд (*fair trial*), встановленого ст. 6 Конвенції. При засвоєнні цього студентам необхідно зрозуміти й наявність у практиці Суду підходів щодо окремого розгляду певних важливих складових того чи іншого права, прямо не передбачених конкретною статтею Конвенції. Так, наприклад, право на доступ до суду, право на виконання судового рішення – прямо не передбачені ст. 6 Конвенції, але вважаються окремими важливими її аспектами (іноді вважається, що Суд виявив у Конвенції права, які безпосередньо нею не передбачені [9], доповнив таким чином каталог прав, передбачених Конвенцією).

Наведене, в свою чергу, має створити в студентів розуміння того, що і прямо передбачені текстами статей Конвенції, і вироблені практикою Суду складові того чи іншого права людини – становлять конкретні аспекти (напрями), за якими заявники можуть порушувати перед Судом питання про наявність порушень їх прав. Отже систематизація практики Суду має велике значення для юридичної практики у вигляді складання заяв до ЄСПЛ (як здатність побачити в життєвій ситуації конкретну юридичну проблему в світлі конкретного аспекту конкретної статті Конвенції), а також для врахування в національному законодавстві, судовій і адміністративній практиці. На основі цього розуміння в студентів мають формуватися навички використання пошукових інструментів ЄСПЛ та його систематизованих довідкових матеріалів – посібників при пошуку відповідної інформації щодо практики Суду.

Висновки. Отже, питання про кількість прав людини, вміщених у тій чи іншій статті Конвенції, – є доволі вдалим дидактичним прийомом у навчанні юристів у сфері прав людини. Метою цього педагогічного прийому є привертання уваги студентів до структури відповідної статті Конвенції та функціонального призначення його окремих норм. Таке питання може бути частиною організованої навчальної дискусії, брейн-шторму, дебатів тощо під час навчальних занять за різними статтями Конвенції – наприклад, за статтями 3, 5, 8. Цей прийом відкриває ключ до розуміння низки ключових моментів у філософії права Конвенції і відповідній практиці ЄСПЛ, створює засади для розуміння того, що диференціація прав є підґрунтям до сформування практичних навичок кваліфікації практичних ситуацій як таких, щодо яких можуть виникати питання про наявність порушень тих чи інших положень Конвенції. Окрім наведеного, застосування

цього прийому сприяє сформуванню в студентів знань про: наявність різних (часом доволі дискретних) елементів у певному передбаченому статтею Конвенції людському праві, частина з яких передбачена текстом Конвенції, а решта – прямо не прописана в тексті Конвенції, а вироблена практикою Суду; необхідність у важливих моментах звертатися до оригінального тексту конвенції або рішення ЄСПЛ мовою оригіналу; та навичок виявлення в певних життєвих ситуаціях конкретної юридичної проблеми в світлі конкретного аспекту певної статті Конвенції.

Удосконалення підходів до навчання професійних юристів у сфері прав людини є питанням високого рівня актуальності.

Список використаних джерел:

1. Проект «HELP (Освіта в галузі прав людини для юристів) для України, в тому числі під час війни». <https://hrs-course.helsinki.org.ua/#main>
2. Сироїд Т.П., Фоміна Л.О. Освіта з прав людини для представників юридичних професій: міжнародно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2022, Випуск 74: Частина 2. С. 172–176. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/273519/268898>
3. Simone Emmert. Education in Terms of Human Rights. International Conference on Education and Educational Psychology (ICEEPSY 2010). 16 p. DOI <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.02.044>
4. Felisa L. Tibbittsa, Sandra L. Sirota. Human rights education. International Encyclopedia of Education (Fourth Edition). 2023, Pages 53–64. DOI <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-818630-5.08006->
5. Завершився навчальний курс «Стандарти прав людини в практиці адвокатів та суддів». Українська гельсінська спілка з прав людини. 13.06.2018. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/zavershyvsya-navchalnyj-kurs-standarty-prav-lyudyny-v-praktytsi-advokativ-ta-suddiv/>
6. Ткаченко В.В. Практика Європейського суду з прав людини. Робоча програма (силабус) освітнього компонента. Сумський національний аграрний університет. Суми, 2021. 13 с. URL: <https://ur.snau.edu.ua/wp-content/uploads/2022/04/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%84%D0%A1%D0%9F%D0%9B-3%D0%BA.pdf>
7. Тітко Е.В. Практика Європейського суду з прав людини. Робоча програма навчальної дисципліни (силабус). Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. Київ, 2023. 13 с. URL: <https://kigap.kpi.ua/navchannia/sylabusy/sylabusy-bakalavrat-obov-yazkovi/>
8. Коруц У. Застосування Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини. Силабус курсу. Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2023. 5 с. URL: https://www.wunu.edu.ua/opp/uf/pravo/pravo_bakalavr/vubirkovi/Zastosuvannya_Yevropeyskoyi_konventsii_z_prav_lyudyny_ta_praktyka_YESPL/syllabus.pdf
9. Дудаш Т.І. Практика Європейського суду з прав людини: навч. посіб. 3-тє видання, стереотипне. Київ, Алерта, 2016, с. 25.